

1492 - et paradis ødelagt

De to Columbusfilm af henholdsvis John Glen og Ridley Scott byder nok på flotte billeder og brusende musik - men man kunne have håbet på lidt mere! Kosmorama har set filmene i perspektiv af den diskussion, 500-året for Columbus' ankomst til Amerika har vakt både i Europa, Nordamerika og måske endnu højere grad Sydamerika. Hvad enten filmene vil det eller ej, vil de indgå i diskussionen - men er det to værdige bidrag, vi har at gøre med?

Ikke uventet har året 1992 budt på en bredt omfattende diskussion af Christopher Columbus og de af hans gerninger, der ændrede den middelalderlige opfattelse af verden og formede historie og kultur i den region, der skulle komme til at hedde Amerika. Nogle af de vægtigste spansk-amerikanske kunstnere og filosoffer har - hvilket heller ikke er særlig uventet - taget ivrigt del i denne diskussion, idet de har set 500-året for Columbus som en lejlighed til at fremføre en række synspunkter vedrørende deres kontinents kulturelle identitet.

Det skal lige bemærkes, at man i denne forbindelse nødvendigvis må være påpasselig med ikke at bruge fællesbetegnelsen Latinamerika, idet Brasilien ikke føler sig involveret i 1492-begivenhederne. Brasilianerne venter med at vende blikket mod deres egen 'opdagelse' til år 2000, hvilket markerer 500-året for portugisernes ankomst til landet.

Columbus-debatten udfolder sig indenfor en kontekst af et stort kritisk projekt - nemlig at fremføre en lang række spørgsmål, der må ses som fundamentale for en forståelse af Spansk-Amerika og dets kultur: Hvad vil det egentlig sige at være spansk-amerikansk? I hvor høj grad har den spansk-amerikanske kulturelle identitet været bestemt af europæiske erobrere og koloniherrer? Hvilken betydning og plads har kontinentets forskellige etniske grupper i tilblivelsen af denne identitet? Hvordan bør man anskue og fortolke den præ-spanske fortid? -Det er i forbindelse med disse områder, at Columbus fungerer som et debatmæssigt omdrejningspunkt. De kulturelle værdier, han bragte med sig i 1492, har formet den spansk-amerikanske historie - en historie, som dermed i århundreder hvilede på en fornægtelse af, hvad der tidligere var gået for sig. Han kan altså således betragtes som grundlæggeren af en social og politisk samfundsorden, der ikke har været den lykkeligste for Spansk-Amerika. De, der her femhundrede år senere kaster et kritisk blik på Christopher

Columbus og hans arvtagere, kender jo kun alt for godt koloniserings effekt.

Det er således med både skepsis og nysgerrighed, at spansk-amerikanere dette år har set frem til de to store Columbus-film fra henholdsvis John Glen og Ridley Scott. Deres skepsis har primært rod i det forhold, at begge produktioner er udenlandske - finansieret af interesser udenfor Spansk-Amerika - og derfor med stor sandsynlighed en videreførelse af det samme fortærskede synspunkt, som kolonihaverne havde i forhold til kolonierne - som centret i forhold til perifere kulturer. Og det har vakt særlig bekymring, at John Glens Christopher Columbus: *The Discovery* rent faktisk modtog økonomisk støtte fra Spanien - bevilget gennem Quinto Centenario fondet, som er det officielle organ etableret i forbindelse med festligholdelsen af 500-året. Denne økonomiske støtte er blot endnu et eksempel på, hvorledes Spanien på det seneste har udbasuneret sin fortid som imperium - formodentlig for at minde de øvrige europæiske lande om, at deres fattige slægtning ikke er så fattig endda. De, der fx besøger det renoverede Prado Museum i Madrid, vil opleve, at man for overhovedet at komme ind på museet er nødt til at gå gennem en lille forhal, hvor der på væggene hænger portrætter af de skrækelige 'Hapsburg'ere, fra dengang Spaniens magt som imperium var på sit højeste.

Protest på tryk

Mens Spanien har haft travlt med at fejre jubileet ved i pomp og pragt at smide om sig med enorme summer, da har andre organiseret mere beskeden protestaktioner, hvis formål har været at tilbyde en alternativ fortolkning af dengangs begivenheder. For eksempel har et baskisk forlag - baskerne har deres helt egne grunde til at tvivle på den spanske version af historien - udsendt en essaysamling med titlen *Vores Amerika afviser 500-året*. Disse essays, skrevet af en international gruppe af kulturkritikere - bl.a. Noam Chomsky - griber spørgsmålet om den spansk-amerikanske kulturelle identitet an ved at formulere en skarp uenighed med Spaniens egen vision om dets rolle i den Nye Verden. Og i USA har en organisation, der kalder sig 'The Before Columbus Foundation', udgivet en række værker af repræsentanter for forskellige minoritets-

af Francisco Lasarte

grupper - ikke kun efterkommere af indianerne, der selvfølgelig først og fremmest var ofre for europæerne - men også sorte, asiater og kvinder, eller med andre ord analoge eksempler på kulturel marginalisering. I 1992, hvor det multikulturelle lader til at være en hjertesag for mange, er Columbus - ikke uden grund - blevet det personificerede overherredømme og dermed en fristende skydeskive.

Det er jo nok heller ingen tilfældighed, at dette års modtager af Nobels Fredspris var den indianske Rigoberta Menchu fra Guatemala. Hun har i mange år kæmpet for menneskerettighederne i sit land og har i den forbindelse oplevet alvorlige overgreb på sin person fra myndighedernes side. Iøvrigt gik Nobels Litteraturpris for 1992 til Derek Walcott fra det multikulturelle Vestindien.

Spansk-amerikansk litteratur har i de seneste femten år oplevet en markant genopståen af den historiske roman - en genre, som mange forfattere har tyet til for at fremme det kollektive, kulturkritiske projekt. Og Christopher Columbus har været det oplagte emne for denne fiktionsbase-rede indfaldsvinkel. Romanforfattere som den cubanske Alejo Carpentier og den argentinske Abel Posse har i henholdsvis *The Harp and the Shadow* (1979) og *The Dogs of Paradise* (1983) manet myten om Columbus og 1492-begivenhederne i jorden ved at portrættere ham som enten en tåbe eller opportunist - og som direkte årsag til ødelæggelsen af den indfødte kultur. Carpentier var blevet motiveret til at skrive romanen, da han til sin harme på et tidspunkt fandt ud af, at den katolske kirke i slutningen af det 19. århundrede - altså i forbindelse med 400-års jubileet - havde indledt forberedelser til at få Columbus udråbt til helgen.

Titlen sladrer

Når man kender den skarpe kritik, der bliver Columbus til del fra spansk-amerikanske forfatterside, er der ikke noget at sige til, hvis det mere velinformerede publikum finder, at begge de to nye film lader temmelig meget tilbage at ønske - omend det ville være unfair ikke at medgive Ridley Scott, at han dog har forsøgt at give en lidt mere kompleks udlægning af forløbet.

Hvis vi kigger på filmenes titler, ser vi med det samme, at årstallet 1492 vil blive underlagt vidt forskellige fortolkninger. Glens film hedder *Christopher Columbus: The Discovery*, en titel, der fremhæver betydningen af Columbus som menneske. 'Discovery' er et udtryk, som spansk-amerikanere forkaster til fordel for det mere neutrale 'encounter', idet førstnævnte indebærer, at den Ny Verden først fik mening eller realitet, da den blev indlemmet i den europæiske bevidsthed. Scott har til gengæld en mere nuanceret titel, *1492: Conquest of Paradise*, der fremhæver de historiske begivenheder i det skæbnesvangre år - snarere end personen. Og udtrykket 'conquest' bringer - i modsætning til 'discovery' - Europas aggressive tendenser i forbindelse med det første møde med den Ny Verden længere frem i lyset. Endvidere er det underforstået, at i sammenligning med Europa var Amerika en slags paradys, og at et erobret paradys er et ødelagt paradys. Med andre ord må tilskueren forvente, at Scott er mere upartisk - at han vil gøre sig umage for at tilgodese de ikke-europæiske interesser.

Trods forskelle i detaljer og historisk fokus har filmene det til fælles, at de portrætterer Columbus som en helt - en helt, der må overvinde svære forhindringer for at nå sit beundringsværdige mål. Ridley Scotts Columbus ligger måske knap så tæt på en Hollywood kliché som John Glens gør, men der er fra de to instruktørers side enighed om, at hvis bare Columbus havde fået chancen for gøre tingene på sin egen måde - uden indblanding fra de spanske myndigheder - da ville han have kunne etablere et harmonisk og egalt samfund i den Ny Verden. Den måde Scott idealiserer Columbus på, vil blive meget svær for spansk-amerikanere at sluge - for hvor man i århundreder har levnet meget lidt interesse for en kritisk tilgang til de historiske begivenheder, da er man til gengæld så meget des mere fyr og flamme nu, og beskrivelsen af Columbus som politisk idealist går meget dårligt i spænd med moderne kritikers tendens til at holde ham ansvarlig for de katastrofer, der fulgte direkte i hans kølvand.

Hvidvaskning

Lad os kigge nærmere på John Glens film: Den er på alle måder jammerlig - et groft, enøjet syn på historien. Glens mål er ganske enkelt

at fremmane en storskrydende Hollywood-helt, der ved hjælp af slårkamp og charmeoffensiv overvinder svære odds og løber af med sejren til sidst. Der er praktisk taget ingenting gjort for at formidle de komplekse sider af manden Columbus. Men endnu værre er det, at filmen slet ikke formår at give et overbevisende baggrunds-billede af samtidens politiske og sociale forhold: Maurerne bliver overvundet, jøderne lider, Marlon Brando giver den som ondskafuld gejstlig - men med mindre tilskueren har en omfattende historisk indsigt, har denne ikke en chance for at gennemskue hvorfor disse scener overhovedet er med i filmen. Og lige så såre sørjensen er fuldbragt, får vi kun en lattervækkende og overfladisk beskrivelse af indianerne og deres samfund. Strengt taget lader det til, at indianerkvindernes nøgne bryster er det mest betydningsfulde aspekt af den lokale kultur. Og de få drab, der langt om længe finder sted, er kun en enkelt spaniers fejl - og han er allerede inden afrejsen blevet udpeget som et rådent æble. Vi har altså en hvidvaskning, der resulterer i, at den spanske imperialisme undslipper enhver form for skyld eller ansvar for destruktoren af den Ny Verden; rygter vil iøvrigt vide, at hvis ikke Marlon Brando, der er kendt som en aktiv forkæmper for indfødte amerikaners rettigheder i Nordamerika, havde truet med at trække sig ud af projektet, ville drabsscene-nen være blevet klippet helt ud af filmen. Eftersom Glens film faktisk fik økonomisk støtte fra Spanien, kan man jo spekulere over i hvor vid udstrækning, den er udtryk for censur.

Kulturudrensning

For spansk-amerikanere er 1492 et vigtigt år - ikke kun fordi det signalerer ankomsten af europæere på deres kyster, men også fordi det markerer slutningen af en århundrede lang epoke med et multikulturelt samfund på den iberiske halvø - et samfund, hvor kristne, maurere og jøder havde haft en nogenlunde gnidningsfri sameksistens. I 1492 blev Granada, det sidste mauretanske kongerige på halvøen, erobret; og samme år blev alle jøder, der nægtede at konvertere til kristendommen udvist. Disse to begivenheder var kulminationen af den kulturudrensnings-politik, som kong Ferdinand og dronning Isabella havde sat

i værk og holdt gående ved hjælp af den spanske inkvision. Den mexicanske forfatter og essayist, Carlos Fuentes, ser en parallel mellem det multikulturelle Spanien dengang og Spansk-amerika idag. I begge tilfælde finder han, at der fra en herskende klasses side - i kristendommens og den vestlige kulturs navn - er tale om undertrykkelse af kulturelt rige minoriteter. Tilintetgørelsen af maurerne og jøderne gjorde Columbus' rejser mulige, og var samtidig forbedelsen til udslettelsen af de oprindelige civilisationer i Amerika. Fuentes mener, at det, der kunne have været på den iberiske halvø, men aldrig nåede så vidt - altså et moderne pluralistisk samfund - stadig er muligt for Spansk-amerika. Dette er imidlertid kun muligt - mener han - hvis den bastante kulturindflydelse, der er indført af spanierne og den dag idag holdt i live hovedsaglig af hvide spansk-amerikanere fra den herskende klasse, bliver erstattet af ægte kulturel pluralisme, som tilgodeser og respekterer samtlige værdinormer - både indianeres, sortes og europæeres.

Politisk 'korrekt'

Ridley Scott er tydeligvis bevidst om parallellerne mellem den spanske undertrykkelse på hjemmefronten og i den Ny Verden; og om den fortsatte intolerante kulturpolitik Spanien førte. Allerede i filmens første minutter bliver dette ganske klart: Forteksterne er monteret på en blodrød baggrund, hvor tegninger af europæernes drab og tortur på indianere udgør en uhyggelig dekoration. Kort efter er vi vidner til en offentlig henrettelse af kættere - heriblandt jøder - der brændes på bålet. Maurerne ses også som ofre for spanierne, da det mauretanske kongerige Granada bliver indtaget. En bemærkning, som Santangel - den finansfyrste, der skal præsentere Columbus for dronningen - kommer med, da de to rider gennem det faldne Granada, afslører Scotts vilje til det politisk 'korrekte' standpunkt: Santangel siger, at Spanien - ved at indtage Granada, faktisk mister en storslået kultur. Heri finder vi således et svagt ekko af, hvad Fuentes og andre har sagt om 1492-begivenhederne.

At Ridley Scott er talsmand for den 'politiske korrekte' tænkemåde, der især har været fremherskende i USA i de senere år, kommer ikke som nogen overraskelse - han er jo,

når alt kommer til alt, instruktøren der lavede *Thelma og Louise*. Filmen, der forsøgte - men ikke formåede - at beskæftige sig med umyndiggørelse af kvinder i en mandsdomineret kultur. Scott lader til at tro, at problemet kan løses ved at give kvinderne chancen for at kaste sig ud i den samme lovløshed og voldelige adfærd, som karakteriserer deres mandlige modpart.

I 1492: *Conquest of Paradise* opfinder han en idealistisk og demokratisk Columbus, som - fordi han er så sensitiv i forhold til minoriteternes ve og vel - har det menneskelige potentiale til at forhindre katastrofen i at brede sig til den paradisiske Ny Verden... *Mr. Columbus goes to Castille!*

Outsider

Scott portrætterer Columbus som en 'underdog'. De aristokratiske og stolte spaniere, han møder ved hoffet - især den læderklædte Moxica - minder ham konstant om hans ydmyge baggrund. Som en 'outsider' er han istand til at forstå sårbarheden hos andre 'outsiderere' - først hos jøderne og siden indianerne. Og i den Ny Verden tror han på, at han nu har fundet en mulighed for at opbygge et nyt samfund baseret på egalitet og fred. Han er således imod brugen af tvang overfor de indfødte - selv da han finder, at en massakre har gjort det af med de sømænd, han lod tilbage efter den første rejse. Først da situationen for alvor løber fra ham - primært på grund af Moxicas grusomheder - lader Columbus sig trække med ind i voldshandlinger, og selv da ser vi ham lide svære samvittighedskvaler. Den utopiske idealisme leder ham også til at forsøge en revolutionerende omvæltning af det spanske kastesystem - men at tvinge spanske adelsmænd til at arbejde leder naturligvis kun til endnu mere vold, denne gang oveni købet spanier mod spanier. I slutningen ser vi Columbus frataget al sin autoritet, og vi ser hvorledes den spanske politik sejrer. Den visionære drømmer er blevet til et offer, fanget i et dilemma, hvor han må balancere med sin idealisme på den ene side og den magtfulde, spanske opbakning på den anden. Men filmen tøver ikke med til slut at gøre os opmærksomme på, at Columbus ikke vil blive glemt. Fremtiden vil - siger filmen - sætte mere pris på visionære mænd og huske hans indsats.

Det må nu retfærdigvis siges, at Ridley Scotts enøjede syn på Columbus bliver vejret noget op af den mere ligevægtige behandling af 1492. Denne opnår han ved at lade den oprindelige natur og de oprindelige mennesker i Amerika få nogle bemærkninger om deres syn på situationen indføjet. Naturen og de indfødte er ikke kun skildrede som passive ofre, men er - ligesom Columbus selv - aktive i en art modstandskamp. Naturen viser først sin utilfredshed: allerede da Columbus springer ud af båden for at vade i land første gang, ser vi vandet reflektere en rød farve, som et forvarsel om de blodsudgydelser der er under opsejling. Siden, da Columbus og hans mænd er taget til Cuba for at lede efter guld, oplever de nogle voldsomme regntidsbyger, og den første spanier dør under stort drama og med fråde om munden ligesom de garrotterede kættre tidligere i filmen, efter en giftig slange har bidt ham i halsen. Og da Columbus er kommet til den Ny Verden for anden gang, gør en orkan det af med den kirke, han med møje og besvær har fået bygget; symbolikken er tung og uomtvistelig, da lynet slår ned og sætter det store trækors i brand.

Indianerne er fra begyndelsen beskrevet som et fredsommeligt folkefærd, som lever i harmoni med naturmiljøerne. De byder spanierne velkommen, og morer sig sågar lidt over dem, så snart det står klart, at der ikke er fare på færde. De bliver imidlertid mistænksomme, da jagten på guld begynder at gribe om sig - og de bliver direkte voldelige, da Moxica hugger hånden af en indianer, der ikke har kunnet finde den portion guld, man har beordret ham til at bringe. Det kommer aldrig rigtig frem, hvem der er ansvarlige for den massakre, der forekommer umiddelbart efter den første rejse.

Juanito og Utapan

Som et udtryk for sin 'politiske korrekte' tilgang til 1492 går Scott langt for at give stemme og validitet til de indfødtes egne kulturelle værdier. For eksempel lader han ved en fælles jagtudflugt mellem sømændene og de indfødte en indianer skyde og ramme en fugl med bue og pil - den samme fugl havde en af sømændene skudt efter med sit gevær uden held; vi skal givet tolke denne scene som et udtryk for, at den vestlige teknologi ikke nødvendigvis altid er enhver anden overlegen. Den smukke

Side 38: Gerhard Depardieu i 1492: Erobring af Paradis. Herover: Tom Selleck, Rachel Ward og George Corraface i Christopher Columbus – den store eventyrer.

natur er indianernes gud - ikke en tortureret mand på et kors.

Scotts vigtigste kulturelle kritik finder vi ved at sammenligne de to personer, der overskrider egne kulturelle grænser: Den af hareskår plagede Juanito og den indianske kriger Utapan. Juanito bliver på trods af sin van-siring godt modtaget af de indfødte; han lader sig kronrage og lader sit ansigt male, som den lokale skik dikterer. Dette skal vi forstå som et tegn på solidaritet mellem potentielle ofre for diskrimination blandt de, der er 'anderledes' set udfra de dominerende kulturelle normer. Som kontrast hertil har vi Utapan - han bliver aldrig rigtig accepteret, trods det at han har lært sig europæernes sprog og skikke (han har oveni købet været en tur med Columbus i Spanien). Han vælger derfor at vende tilbage til sin egen kultur. Da orkanen raser om øerne på dem, kronrager han sig atter, sætter sin næsering på plads og gør sig klar til at forsvinde ind i junglen. Columbus opdager det og forlanger en forklaring - Utapan nøjes blot med at gøre opmærksom på, at europæerne aldrig gjorde sig den umage at lære hans sprog. Det er således klart, at Ridley Scott har en hel del til overs for de mennesker, for hvem 1492 er ensbetydende med en lang, pinefuld undertrykkelsesproces, der hurtigt kom til at betyde, at de oprindelige stemmer i den Ny Verden blev gjort tavse.

Hvis man skal se filmene som bi-drag til den omsiggribende, kulturelle debat i Spansk-amerika, kan

man lige så godt afskrive John Glens med det samme - den er i en sådan sammenhæng fuldkommen værdiløs. Ridley Scotts film får imidlertid en blandet modtagelse, idet han faktisk forsøger at sige noget. Selvom hans anakronistiske portræt af Columbus gør meget lidt for at forklare 'manden', der startede det hele, så er hans behandling af forholdet mellem spanierne og indianerne tydeligvis tænkt som et forsøg på at få publikum til at sætte spørgsmålstegn ved den gængse udlægning af 1492-begivenhederne, som udelukkende reflekterer europæiske værdier. Dog, når alt dette er sagt, er det nok så vigtigt at fremhæve, at begge film er lavet af 'outsidere' - folk, der har styr på de store økonomiske ressourcer, det kræver at levere et budskab til masse-publikummet, men som på den anden side ikke kan se Spansk-amerika indefra. Hvis man vil forstå, hvordan spansk-amerikanere selv opfatter Columbus og hans eftermæle, må man stadig ty til det skrevne ord - til værker af romanforfattere og essayister.

Oversættelse: Maren Pust

Christopher Columbus – den store eventyrer (Christopher Columbus – The Discovery) 1492. I: John Glen. M: John Briley, Vary Bates, Mario Puzo. Medv.: George Corraface, Rachel Ward, Tom Selleck, Marlon Brando.

1492: Erobring af Paradis (1492: Conquest of Paradise) 1992. I&P: Ridley Scott. M: Roselyne Bosch. Medv.: Gerard Depardieu, Si-gourney Weaver, Armand Assante. Michael Wincott.